

WYKŁADU Z PRZEDMIOTU „POSTĘPOWANIE CYWILNE”

SSR DR MARIUSZ ŚLADKOWSKI

18.05.2022r.

Temat

„Postępowanie w przedmiocie zatwierdzenia uchylecia się od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku w świetle konstytucyjnej zasady ochrony dziedziczenia”

1. Uwagi wprowadzające.

Uregulowane w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹ wolności i prawa mogą być systematyzowane według różnych kryteriów, tak jak zróżnicowany jest zakres i stopień szczegółowości regulacji przewidzianych w konstytucjach różnych państw. Twórcy ustawy zasadniczej oparli układ regulujących je przepisów na kryterium sfery, w której poszczególne wolności i prawa są realizowane, wyodrębniając w ten sposób trzy grupy dotyczące kolejno wolności i praw osobistych, następnie politycznych, wreszcie ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych. W grupie tych ostatnich wyodrębnia się prawo dziedziczenia².

Charakteryzując grupę wolności i praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych podkreśla się, że w jej konstytucyjnym ujęciu dostrzegać należy, z jednej strony troskę o zapewnienie każdemu podstawowych warunków bezpieczeństwa socjalnego, z drugiej zaś strony takiego ich określenia, by nie mogły one stanowić podstawy do roszczeń o dobrobyt, równość ekonomiczną, itp. Konstytucja RP przyjęła zatem w tej dziedzinie realistyczne podejście do grupy praw ekonomicznych i socjalnych, które zostały potraktowane jako zadanie władz. Ustaliły one zarazem obowiązki państwa w dziedzinie wytyczania i realizacji polityki ekonomicznej i socjalnej, która winna pozostawać w harmonii z zasadami określającymi wolności i prawa o charakterze ekonomicznym, socjalnym i kulturalnym³.

Analiza konstrukcji prawnej dziedziczenia w świetle Konstytucji RP wymaga przede wszystkim określenia jego stosunku do innych pokrewnych pojęć konstytucyjnych, jak choćby prawo własności, czy też ochrona rodziny, a ponadto rozważenia, po pierwsze, czy i w jakim zakresie konstytucyjna ochrona własności i dziedziczenia przekłada się w prawie

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 02 kwietnia 1997 roku (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483 z późn. zm.) zwana dalej Konstytucją

² Tak A. Mączyński : Konstytucyjne prawo dziedziczenia [w:] Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana, pod red. L. Ogiegly, W. Popiołka, M. Szpunara, Kraków 2005, str. 1165-1179, cyt. dalej jako A. Mączyński : Konstytucyjne...

cywilnym na konieczność przyjęcia określonej konstrukcji prawnej co do przejścia praw majątkowych ze spadkodawcy na spadkobierców, po drugie, czy wyznacza ona ramy ochrony dziedziczenia, wreszcie, czy wpływa na regulacje zasad dziedziczenia ustawowego i testamentowego⁴.

2. Prawo dziedziczenia w demokratycznym państwie prawa.

Termin „prawo dziedziczenia” w Konstytucji RP pojawia się trzykrotnie⁵. W myśl art. 21 ust. 1 Rzeczpospolita Polska chroni własność i prawo dziedziczenia. Zgodnie z treścią art. 64 ust. 1 każdy ma prawo do własności, innych praw majątkowych oraz prawo dziedziczenia. Jak wreszcie stanowi art. 64 ust. 2 własność, inne prawa majątkowe oraz prawo dziedziczenia podlegają równej dla wszystkich ochronie prawnej.

Zagwarantowane w art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji RP prawo dziedziczenia ma przy tym charakter publicznego prawa podmiotowego. Jego treścią jest gwarantowana konstytucyjnie wolność nabywania mienia, jego zachowania oraz dysponowania nim. Dysponowanie mieniem obejmuje w szczególności zbywanie go (w całości lub części) w drodze dokonywania przez uprawnionego czynności zarówno *inter vivos* (między żyjącymi), jak i *mortis causa* (na wypadek śmierci). Można zatem mówić o tzw. biernym i czynnym aspekcie prawa dziedziczenia. Ten pierwszy sprowadza się do przysługującej każdemu gwarancji prawa do pozostawienia spadku, drugi zaś do obejmowania cudzego mienia zgodnie z wolą zmarłego lub w jej braku zgodnie z porządkiem dziedziczenia ustawowego określonego w przepisach kodeksu cywilnego⁶⁷.

W ramach regulacji przewidującej dziedziczość majątku konieczne jest wskazanie osoby nabywającej ten majątek, a więc będącej następcą prawnym zmarłego właściciela. Regulując ten problem ustawodawca musi liczyć się z tym, że jednym z zasadniczych uprawnień właścicielskich jest uprawnienie do zbywania rzeczy. Chodzi o zbywalność także na wypadek śmierci⁸. O dziedziczości w pełnym znaczeniu tego słowa można mówić tylko, jeżeli podmiot prawa ma możliwość wskazania osoby, której prawo to przypadnie po jego śmierci. Tak więc powinnością ustawodawcy jest stworzenie regulacji umożliwiającej

³ Tak. W. Skrzydło : Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2013, str. 77

⁴ Szerzej na ten temat W. Borysiak : Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona, Warszawa 2013, str. 65

⁵ Szerzej na ten temat M. Pazdan : Konstytucja RP a prawo spadkowe [w:] Księga pamiątkowa profesora Marcina Kudeja, pod red. A. Łabno, E. Zwierzchowskiego, Katowice 2009, str. 23-30

⁶ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 roku Kodeks cywilny (t. j. Dz. U. 2019, poz. 1145) zwana dalej k.c.

⁷ Tak S. Jarosz – Żukowska [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny, pod red. W. Skrzydły, S. Grabowskiej, R. Grabowskiego, Warszawa 2009, str. 385-386

⁸ Szerzej na ten temat B. Banaszkiewicz : Konstytucyjne prawo do własności [w:] Konstytucyjne podstawy systemu prawa, pod red. M. Wyrzykowskiego, Warszawa 2001, str. 34 i nast.

właścicielowi uregulowanie spraw majątkowych na wypadek jego śmierci. Wola właściciela powinna stanowić podstawowy czynnik rozstrzygający o tym, komu przypadną przedmioty wchodzące w skład majątku w razie śmierci właściciela. Konstytucja nie przesądza o tym, w jaki sposób wola ta ma zostać wyrażona. Podkreślenia wymaga przy tym, iż nazwa „prawo dziedziczenia”, która na gruncie prawa cywilnego materialnego odnosi się do pozycji spadkobiercy, na płaszczyźnie konstytucyjnej jest elementem określającym pozycję prawną tego, komu przysługuje własność lub inne prawo majątkowe⁹.

Zauważyć przy tym należy, iż w żadnym z przepisów Konstytucji RP nazwa „prawo dziedziczenia” nie występuje samodzielnie, lecz jedynie jako fragment dłuższego zwrotu, w którym nieodmiennie pojawia się nazwa „własność” (w art. 64 ust. 1 ściślej „prawo do własności”), przy czym nazwa „własność” jest zawsze umieszczona na pierwszym miejscu. Co istotne, spoglądając na terminologię stosowaną w ustawie zasadniczej od strony prawa własności, znajdziemy w niej przepisy, w których nazwie „własność” nie towarzyszy nazwa „prawo dziedziczenia”. Oprócz art. 64 ust. 3, w myśl którego własność może być ograniczona tylko w drodze ustawy i tylko w zakresie, w jakim nie narusza ona istoty prawa własności, jest to również art. 165 ust. 1, zgodnie z którym jednostki samorządu terytorialnego mają osobowość prawną i przysługują im prawo własności i inne prawa majątkowe. Dowodzi to niezbycie ścisłego związku między tymi dwiema instytucjami, a dokładniej zależności między własnością i dziedziczeniem.

W doktrynie stawia się wręcz tezę, że własność i dziedziczenie w istocie współkształtują wolność majątkową jednostki. Prawo dziedziczenia współkształtuje konstytucyjne ramy porządku stosunków własnościowych, podobnie bowiem jak własność służy przyporządkowaniu dóbr majątkowych¹⁰. W tę samą stronę zmierza również orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego (dalej TK), gdzie wskazano m. in., iż prawo dziedziczenia jest nieodłącznym korelatem prawa własności, jego dopełnieniem i możliwością jego kontynuacji po śmierci osoby będącej podmiotem tego prawa. Prawo dziedziczenia nie powinno być wszakże traktowane, ani jako dodatek, ani jako element prawa podstawowego własności. Jest raczej czymś na kształt „bliźniaczego prawa gwarancji własności”¹¹. Zwrócono ponadto uwagę na okoliczność, że prawo dziedziczenia czyni własność prywatną instytucją trwałą,

⁹ Tak A. Mączyński : Konstytucyjne... str. 1172

¹⁰ Tak K. Zaradkiewicz [w:] Konstytucja RP. Tom I. Komentarz. Art. 1-86, pod red. M. Safjana i L. Boska, Warszawa 2016

¹¹ Tak TK w wyroku z dnia 25 lutego 1999 roku, K 23/98, OTK 1999, nr 2, poz. 25

nieograniczoną czasowo, *de facto* niezależną od okresu życia osoby, której w danej chwili uprawnienia właścicielskie przysługują¹².

W dotychczasowych rozważaniach na temat prawa dziedziczenia, kilkakrotnie już pojawiała się teza, jakoby należałoby je rozpatrywać w kategoriach konstytucyjnego prawa podmiotowego. Warto w tym miejscu zauważyć, że samo pojęcie „prawa podmiotowego” stanowi kategorię „wiodącą” dla prawa cywilnego materialnego, stanowiąc fundament poszczególnych instytucji cywilnoprawnych. Skoro bowiem, jednym z elementów stosunku cywilnoprawnego są uprawnienia i odpowiadające im obowiązki (z reguły nie jedno lecz kilka), nieodzowne wydaje się przyjęcie kategorii prawa podmiotowego jako kategorii nadrzędnej w stosunku do uprawnień. Nadrzędnej w tym sensie, że prawo podmiotowe obejmuje jedno lub więcej uprawnień, związanych ze sobą funkcjonalnie i stanowiących element danego typu stosunku prawnego. Normy prawa cywilnego materialnego regulują bowiem pewne typy stosunków cywilnoprawnych, a cechą odróżniającą nie mogą być poszczególne uprawnienia, lecz właśnie ich funkcjonalny zestaw, zwany prawem podmiotowym (przykładowo uprawnienie do korzystania z rzeczy jest składnikiem różnych praw podmiotowych, jak prawa własności, użytkowania wieczystego, dzierżawy, etc.)¹³.

Współcześnie doktryna prawa cywilnego materialnego definiuje prawo podmiotowe jako wynikająca ze stosunku prawnego sferę możliwości postępowania w określony sposób, przyznana przez normę prawną w celu ochrony interesów podmiotu uprawnionego i przez normę prawną zabezpieczoną¹⁴. Do jego cech charakterystycznych zaliczyć należy przede wszystkim to, że polega na możliwości postępowania w określony sposób. Istnieje więc nawet wówczas jeżeli żadne działanie będące realizacją jego treści nie zostało podjęte. Dalej, wynika ono ze stosunku prawnego, albowiem każdemu prawu podmiotowemu odpowiadają skorelowane z nim obowiązki innej osoby. Ponadto możliwość postępowania w określony sposób jest przyznana przez prawo w znaczeniu przedmiotowym. Prawo podmiotowe jest przy tym nie tylko przyznane przez normę prawną, ale i przez nią zabezpieczone. W razie naruszenia go, a więc niewykonywania skorelowanych z nim obowiązków, państwo umożliwia podmiotowi uprawnionemu skorzystanie z pomocy aparatu przymusu państwowego. Wreszcie, prawa podmiotowego nie można identyfikować z interesem podmiotu uprawnionego. Interes bowiem może być

¹² Tak TK w wyroku z dnia 31 stycznia 2001 roku, P 4/99, OTK 2001, nr 1, poz. 5

¹³ Tak A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk : Prawo cywilne. Zarys części ogólnej, Warszawa 1999, str. 125-126, cyt. dalej jako A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk : Prawo...

chroniony prawnie nie tylko przez przyznanie osobom praw podmiotowych względem innych podmiotów, lecz również w inny sposób¹⁵.

Wskazana powyżej konstrukcja praw podmiotowych na gruncie prawa cywilnego rodzi fundamentalne dla dalszych rozważań pytanie, czy przepisy polskiego prawa spadkowego przyznają spadkobiercy szczególnego rodzaju prawo podmiotowe określane jako prawo dziedziczenia¹⁶.

Istnienie takiego prawa można, jak się wydaje, wywieść z całokształtu obowiązujących przepisów prawa spadkowego. Ponadto, przepisy Konstytucji RP powinny mieć charakter „przewodni” przy wykładni prawa cywilnego, a skoro art. 21 ust. 1 oraz art. 64 ust. 1 i 2 ustawy zasadniczej stanowią o prawie dziedziczenia, muszą one być traktowane jako nadrzędne w stosunku do regulacji zawartej w prawie spadkowym. Istotną jest również okoliczność, że budowa k.c. została oparta na podziale praw podmiotowych, przede wszystkim na bezwzględne i względne, gdzie kryterium stanowi skuteczność prawa wobec wszystkich lub tylko oznaczonego podmiotu¹⁷. Prawo dziedziczenia w tym dychotomicznym podziale, należy ponad wszelką wątpliwość zaliczyć do kategorii praw mających charakter bezwzględny. Wreszcie, za przyjęciem poglądu o przysługującym spadkobiercy prawu dziedziczenia przemawia instytucja transmisji uregulowana w art. 1017 k.c., w myśl którego jeżeli przed upływem terminu do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku spadkobierca zmarł nie złożony takiego oświadczenia, oświadczenie o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku może być złożone przez jego spadkobierców. Termin do złożenia tego oświadczenia nie może się skończyć wcześniej aniżeli termin do złożenia oświadczenia co do spadku po zmarłym spadkobiercy¹⁸.

3. Obowiązki państwa wynikające z zasady ochrony dziedziczenia.

Jak już wyżej wspomniano, stosownie do treści art. 21 ust. 1 Konstytucji RP Rzeczpospolita Polska chroni własność i prawo dziedziczenia. Na kanwie analizy tego przepisu może zrodzić się pytanie o cel jego zamieszczenia w ustawie zasadniczej, skoro samo prawo dziedziczenia uregulowane zostało pośród uprawnień jednostki o charakterze ekonomicznym w omawianym powyżej art. 64.

¹⁴ Tak m. in. S. Grzybowski [w:] S. Grzybowski, Z. Radwański, J. Ignatowicz, B. Lewaszkiewicz – Petrykowska, B. Gawlik : System prawa cywilnego. Tom I, Warszawa 1985, str. 216 oraz S. Szer : Prawo cywilne. Część ogólna, Warszawa 1967, str. 115

¹⁵ Tak A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk : Prawo... str. 129-131

¹⁶ Szczegółowo na ten temat A. Szpunar : Uwagi o pojęciu prawa dziedziczenia, Rejent 2002, nr 5, str. 13-26, cyt. dalej jako A. Szpunar : Uwagi...

¹⁷ Tak A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk : Prawo... str. 137-138

W doktrynie stwierdzono, że przedmiotowy zabieg ustrojodawcy nie jest niczym nadzwyczajnym, skoro wśród przepisów zamieszczonych w rozdziale I Konstytucji RP jest wiele takich, które dotyczą zagadnień uregulowanych w przepisach dalszych rozdziałów Konstytucji, ale regulują je z innego punktu widzenia i w sposób bardziej ogólny. Można zatem przyjąć, że twórcom art. 21 chodziło o uwydatnienie ustrojowego znaczenia ochrony własności i dziedziczenia. Przepis ten jest bowiem „elementem” zespołu przepisów regulujących podstawę ustroju gospodarczego państwa, którym jest społeczna gospodarka rynkowa. Stanowi on rozwinięcie tego fragmentu art. 20 Konstytucji RP, w którym mowa o własności prywatnej. Przepis ten określa więc zadania, których realizacja jest obowiązkiem państwa. Przewidziane w nim unormowanie nie jest oparte na konstrukcji wolności i praw podmiotowych. Nie będąc podstawą uprawnienia osoby wobec państwa przepis ten może być jednak wzorcem kontroli konstytucyjności¹⁹.

Podkreśla się ponadto, że skoro spadkodawcą ustawowym lub testamentowym może być jedynie osoba fizyczna, zaś przeniesienie praw w drodze dziedziczenia może dotyczyć jedynie mienia prywatnego, ochrona dziedziczenia łączy się zatem bezpośrednio z ochroną własności prywatnej osób fizycznych. Myśl tę oprócz art. 21 ust. 1 Konstytucji RP wyraża również art. 64 ust. 1 i 2, przy czym ten drugi przepis ujmuje rzecz nie od strony zobowiązań państwa, lecz od strony praw podmiotowych jednostki. Ochroniając prawo dziedziczenia, państwo polskie gwarantuje więc między innymi ochronę praw spadkowych osób najbliższych spadkodawcy, dalej to, iż spadkodawca będzie mógł w swobodny sposób dysponować na wypadek śmierci swoim mieniem, wreszcie to, że spadkobierca i zapisobiorca nie będą ponosić nadmiernych kosztów uzyskania praw majątkowych, przykładowo w postaci podatku od spadków i darowizn²⁰.

Na uwagę zasługuje również pogląd, zgodnie z którym konstytucyjna ochrona dziedziczenia w prawie polskim ma dwa wymiary, a mianowicie wymiar instytucjonalny, za podstawę którego może być uznany art. 21 Konstytucji RP, a także wymiar materialny, podstawę którego stanowi art. 64. Zdaniem autora, powinnością ustawodawcy wynikającą z art. 21 Konstytucji RP jest przede wszystkim stworzenie regulacji umożliwiającej właścicielowi uregulowanie spraw majątkowych na wypadek jego śmierci. Związek pomiędzy prawem własności a dziedziczeniem, który był już wykazywany powyżej, uzasadnia bowiem obowiązywanie nakazu uszanowania woli właściciela jako podstawowego

¹⁸ Tak A. Szpunar : Uwagi... str. 20-21

¹⁹ Tak A. Mączyński : Konstytucyjne... str. 1168 i 1174

czynnika rozstrzygającego o tym, komu w przypadku jego śmierci mają przypaść składniki tworzące jego majątek. Z tego powodu swoboda testowania może być uznana za swoisty „rdzeń” konstytucyjnego prawa dziedziczenia.

Konstytucja RP, z racji swojego ogólnego charakteru, kreuje jedynie nakaz ochrony dziedziczenia, rozumiany jako skierowaną do państwa dyrektywę odpowiedniego uregulowania przepisów prawa spadkowego. Przyznanie spadkobiercy materialno prawnego środka służącego do urzeczywistnienia tej ochrony było zadaniem ustawodawcy na etapie formułowania przepisów k.c. I tak, zgodnie z treścią art. 1029 k.c. spadkobierca może żądać, ażeby osoba, która włada spadkiem jako spadkobierca, lecz spadkobiercą nie jest, wydała mu spadek. To samo dotyczy poszczególnych przedmiotów należących do spadku (§ 1). Do roszczeń spadkobiercy o wynagrodzenie za korzystanie z przedmiotów należących do spadku, o zwrot pożytków lub o zapłatę ich wartości, jak również o naprawienie szkody z powodu zużycia, pogorszenia lub utraty tych przedmiotów oraz do roszczeń przeciwko spadkobiercy o zwrot nakładów stosuje się odpowiednio przepisy o roszczeniach między właścicielem a samoistnym posiadaczem rzeczy (§ 2). Przepisy powyższe stosuje się wreszcie odpowiednio w wypadku, gdy żąda wydania swego majątku osoba, co do której zostało uchylone orzeczenie o uznaniu jej za zmarłą (§ 3).

Treścią uregulowanego w art. 1029 § 1 k.c. roszczenia o ochronę dziedziczenia jest zatem żądanie wydania spadku jako pewnej masy majątkowej, przy czym żądający musi udowodnić jedynie, co wchodzi w skład spadku, a więc jakie rzeczy i prawa były we władaniu spadkodawcy w chwili jego śmierci. Nie ma przy tym znaczenia, czy i jaki tytuł prawny do poszczególnych składników spadku przysługiwał spadkodawcy. Przyjęta konstrukcja ściśle ustala zakres ochrony spadkobiercy, przyznaje mu powyższe roszczenie wyłącznie w stosunku do osoby, która włada spadkiem lub przedmiotami należącymi do spadku jako spadkobierca, roszczenie to natomiast nie przysługuje w stosunku do osoby, która władając spadkiem, nie rości sobie do niego praw. W stosunku do tej ostatniej osoby spadkobierca może dochodzić roszczeń wyłącznie na zasadach ogólnych, w szczególności może w trybie roszczenia windykacyjnego żądać od każdego posiadacza wydania rzeczy, która była własnością spadkodawcy. Powództwo o wydanie spadku może wytoczyć każdy spośród spadkobierców, jego następca prawny (spadkobierca spadkobiercy), nabywca spadku, o ile roszczenie to powstało przed zbyciem, wykonawca testamentu, jeżeli przysługuje mu zarząd spadkiem, wreszcie kurator spadku. Należy też wskazać, że roszczenie to przysługuje

²⁰ Tak P. Winczorek : Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku, Warszawa 2008, str. 59

także współspadkobiercy w części ułamkowej przeciwko współspadkobiercy przypisującemu sobie prawo do całości lub większej części spadku niż mu należna. W pozwie spadkobierca musi szczegółowo określić przedmiot żądania, tj. określić wszystkie prawa i rzeczy, które tworzą masę spadkową i których wydania żąda²¹.

Przedmiotowe roszczenie przysługuje przeciwko kilku osobom, jeżeli władają one spadkiem jako spadkobiercy, przy czym między nimi nie zachodzi współuczestnictwo konieczne. Jak zauważono w doktrynie, wątpliwości mogą powstać w przypadku, gdy spadkiem włada, jako spadkobierca, osoba uznana za niegodną dziedziczenia lub osoba, która spadek odrzuciła. Wydaje się jednak, że jeżeli osoby te władają spadkiem jako spadkobiercy, to nie ma formalnych przeszkód do wytoczenia przeciwko nim powództwa z art. 1029 § 1 k.c.²². Legitymowaną biernie jest każda osoba twierdząca, że ma prawo do spadku (czy też przedmiotu wchodzącego w jego skład) wynikające z dziedziczenia, które w rzeczywistości jej nie przysługuje, i jednocześnie wykonującą władztwo nad spadkiem (czy też nad danym przedmiotem). Bez znaczenia pozostaje przy tym sposób, w jaki daje ona wyraz przekonaniu, że jest spadkobiercą. Może czynić to w sposób wyraźny (przykładowo powołując się na testament lub na powołanie z ustawy, okazując uchylone postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku lub akt poświadczenia dziedziczenia, itp.) lub dorozumiany postępując tak, jakby była spadkobiercą (przykładowo przez spłacanie długów spadkowych, rozporządzanie przedmiotami wchodzącymi w skład spadku, itp.). Wydaje się, że do oceny istnienia przekonania o byciu spadkobiercą właściwa jest chwila objęcia we władanie spadku lub przedmiotu wchodzącego w jego skład. Pojęcie władztwa nad rzeczą powinno być interpretowane szeroko jako każde zachowanie, które uniemożliwia spadkobiercy korzystanie z przedmiotów wchodzących w skład spadku²³.

4. Cel i nazwa postępowania w przedmiocie zatwierdzenia uchylenia się od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku.

Jak trafnie zauważono w doktrynie, funkcjonujące w prawie spadkowym rozwiązania dotyczące sfery związanej z przyjęciem spadku, szczególnie tej odnoszącej się do skutków prawnych biernego zachowania się spadkobierców, sprawiają, że coraz częściej sięga się do

²¹ Tak E. Niezbecka [w:] Kodeks cywilny. Komentarz. Tom IV. Spadki, pod red. A. Kidyby, Warszawa 2011, str. 278, cyt. dalej jako E. Niezbecka [w:] Kodeks..., pod red. A. Kidyby

²² Tak E. Niezbecka [w:] Kodeks..., pod red. A. Kidyby, str. 279

²³ Tak J. Ciszewski, J. Knabe [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, pod red. J. Ciszewskiego, Warszawa 2014, str. 1764

postępowania mającego na celu uchylenie się od konsekwencji zaniechania w tym zakresie. Jak bowiem stanowi art. 1015 § 1 i 2 k.c. oświadczenie o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku może być złożone w ciągu sześciu miesięcy od dnia, w którym spadkobierca dowiedział się o tytule swego powołania, zaś brak oświadczenia spadkobiercy w tym terminie jest jednoznaczny z przyjęciem spadku z dobrodziejstwem inwentarza (regulacja ta dotyczy przy tym spadków otwartych po dniu 17 października 2015 roku, w zakresie spadków otwartych do w/w daty brak przedmiotowego oświadczenia spadkobiercy jest jednoznaczny z prostym przyjęciem spadku, chyba że spadkobiercą jest osoba niemająca pełnej zdolności do czynności prawnych albo osoba, co do której istnieje podstawa do jej całkowitego ubezwłasnowolnienia, albo osoba prawna, kiedy to brak w/w oświadczenia jest jednoznaczny z przyjęciem spadku z dobrodziejstwem inwentarza²⁴). Sytuacja ta najczęściej ma związek z działaniami podejmowanymi przez wierzycieli spadku czy podmioty zawodowo trudniące się windykacją należności. Niezbędne staje się wówczas dążenie do uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu spadku. Przedmiotowe postępowanie nie ogranicza się jednak tylko do przedstawionego segmentu zachowań, ale mieści w sobie także możliwość uchylenia się od złożonego pod wpływem błędu lub groźby oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku²⁵.

W odróżnieniu od ogólnych przepisów o wadach oświadczenia woli, uchylenie się od skutków oświadczenia o przyjęciu albo odrzuceniu spadku zostało objęte kontrolą sądową, co przejawia się na dwóch płaszczyznach. Po pierwsze, spadkobierca przed sądem składa oświadczenie o uchyleniu się od skutków wspomnianego oświadczenia woli, przy czym w świetle art. 628 kodeksu postępowania cywilnego²⁶ właściwy w tym zakresie jest sąd spadku (wynika to zapewne z faktu, iż oświadczenie o przyjęciu albo odrzuceniu spadku nie jest składane określonej adresatowi). Po drugie zaś, oświadczenie o uchyleniu się od skutków wymienionego oświadczenia woli powinno być zatwierdzone przez sąd po przeprowadzeniu rozprawy, mającej na celu weryfikację, czy spełnione zostały przesłanki, od których zależy uchylenie się od skutków oświadczenia o przyjęciu albo odrzuceniu spadku²⁷.

²⁴ Zmiana wprowadzona Ustawą z dnia 20 marca 2015 roku o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2015, poz. 539)

²⁵ Tak A. Stempniak : Postępowanie o zatwierdzenie uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku – cz. I, Monitor Prawniczy 2013, nr 11, str. 567, cyt. dalej jako A. Stempniak : Postępowanie... cz. I

²⁶ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 roku Kodeks postępowania cywilnego (t. j. Dz. U. 2019, poz. 1460 z późn. zm.) zwana dalej k.p.c.

²⁷ Tak K. Żok [w:] Kodeks cywilny. Tom III. Komentarz. Art. 627-1088, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2019, str. 1750, cyt. dalej jako K. Żok [w:] Kodeks..., pod red. M. Gutowskiego

Punkt wyjścia do dalszych rozważań stanowić winna konstatacja, iż przyjęcie lub odrzucenie spadku następuje w wyniku złożenia oświadczenia woli, które może być dotknięte wadami. W myśl art. 1019 § 1 k.c. jeżeli oświadczenie o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku zostało złożone pod wpływem błędu lub groźby, stosuje się przepisy o wadach oświadczenia woli. Z treści tego przepisu należałoby wnosić, że uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia spadkowego może dotyczyć jedynie dwóch wad, to jest błędu lub groźby. Wniosek ten nie do końca jednak jest uprawniony. Właściwości oświadczenia spadkowego jako czynności prawnej jednostronnej powodują bowiem, że nie jest ono składane drugiej stronie, a jedynie wobec ściśle określonych ustawowo organów, do jakich należy zaliczyć notariusza, konsula i sąd. Względy te sprawiają, że do oświadczenia spadkowego nie może mieć zastosowania pozorność. Z kolei oświadczenie to może być złożone przez osobę znajdującą się w stanie wyłączającym świadome albo swobodne podjęcie decyzji i wyrażenie woli, a wówczas należy traktować to oświadczenie jako bezwzględnie nieważne. Do wad oświadczenia woli przy oświadczeniu spadkowym należy zaliczyć także podstęp, choć początkowo było to kwestionowane, co uzasadniano odwoływaniem się w tym względzie do pozorności, wymagającej dla jej zaistnienia dwustronnej czynności prawnej²⁸.

W zakresie nazwy przedmiotowego postępowania, w doktrynie daje się zauważyć dwie koncepcje. Pierwsza posługuje się terminem „postępowanie o uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku”²⁹, druga natomiast używa sformułowania „postępowanie o zatwierdzenie uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku”³⁰. Zasadniejszą koncepcją wydaje się określenie przedmiotowego postępowania mianem postępowania o zatwierdzenie uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, za którym to poglądem przemawiają dwa argumenty. Po pierwsze okoliczność, że uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku wymaga zatwierdzenia przez sąd, zaś prawomocne zatwierdzenie tego uchylenia się obliguje sąd do zmiany z urzędu postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku albo do uchylenia z urzędu zarejestrowanego aktu poświadczenia dziedziczenia, o ile wskutek owego uchylenia się ulegnie zmianie krąg

²⁸ Szerzej na ten temat A. Stempniak : Postępowanie... cz. I, str. 568

²⁹ Tak m. in. P. Pruś [w:] Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Art. 506-1217, pod red. M. Manowskiej, Warszawa 2015, str. 362-363, cyt. dalej jako P. Pruś [w:] Kodeks..., pod red. M. Manowskiej, jak również T. Żyznowski [w:] Kodeks postępowania cywilnego. Tom III. Art. 506-729, pod red. H. Doleckiego, T. Wiśniewskiego, Warszawa 2013, str. 504-505, cyt. dalej jako T. Żyznowski [w:] Kodeks..., pod red. H. Doleckiego, T. Wiśniewskiego

³⁰ Tak m. in. T. Demendecki [w:] Kodeks postępowania cywilnego. Tom I. Komentarz do art. 1-729, pod red. A. Jakubeckiego, Warszawa 2017, str. 1152-1153, cyt. dalej jako T. Demendecki [w:] Kodeks..., pod red. A. Jakubeckiego

ustalonych wcześniej spadkobierców. Po drugie, dokonane przez sąd zatwierdzenie uchylenia się przez spadkobiercę od oświadczenia spadkowego usuwa wątpliwości i w efekcie kładzie kres niepewności, czy w danym przypadku zostały spełnione ustawowe przesłanki uchylenia się od skutków prawnych złożonego oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku. Dopiero w razie zatwierdzenia przez sąd uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia spadkowego, to złożone przez spadkobiercę oświadczenie o uchyleniu się zyskuje moc prawną³¹.

5. Ramy konstrukcyjne i uczestnicy przedmiotowego postępowania.

Jak stanowi art. 690 § 1 i 2 k.p.c. w razie uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku sąd przeprowadza rozprawę, zaś w sytuacji, gdy skutek prawomocnego zatwierdzenia przez sąd uchylenia się, o którym mowa powyżej, ulega zmianie krąg osób, co do których nabycie spadku zostało już stwierdzone albo zarejestrowany został akt poświadczenia dziedziczenia, sąd po przeprowadzeniu rozprawy zmienia z urzędu postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku albo uchyla zarejestrowany akt poświadczenia dziedziczenia i orzeka w tym przedmiocie.

W doktrynie zasadnie podkreśla się, że powyższy przepis realizuje materialnoprawną normę art. 1019 k.c., przewidującą możliwość uchylenia się spadkobiercy od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, a także uchylenia się od skutków prawnych niezachowania terminu do złożenia takiego oświadczenia, wymagając zarazem, aby uchylenie to zostało zatwierdzone przez sąd³².

W przedmiotowym postępowaniu można przy tym wyróżnić trzy charakterystyczne i właściwe tylko dla niego elementy, to jest złożenie przed sądem oświadczenia o uchyleniu się od skutków prawnych przyjęcia lub odrzucenia spadku, jednoczesne złożenie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, wreszcie uzależnienie skuteczności uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia spadkowego od zatwierdzenia dokonanego przez sąd³³.

Jak się wydaje, wyodrębnienie przez ustawodawcę postępowania w przedmiocie uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku jest zabiegiem celowym powodującym niedopuszczalność potraktowania kwestii uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku (względnie skutków

³¹ Tak A. Stempniak : Postępowanie... cz. I, str. 569-570

³² Tak J. Gudowski [w:] Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom IV. Postępowanie rozpoznawcze. Postępowanie zabezpieczające, pod red. T. Erecińskiego, Warszawa 2016, str. 606, cyt. dalej jako J. Gudowski [w:] Kodeks..., pod red. T. Erecińskiego

³³ Tak A. Stempniak : Postępowanie... cz. I, str. 570

prawnych niezachowania terminu do jego złożenia) jako przesłanki orzeczenia stwierdzającego nabycie spadku. Jeżeli sąd nie stwierdzi istnienia podstaw do uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, wówczas wydaje postanowienie negatywne, czyli odmawia zatwierdzenia takiego uchylenia³⁴.

Uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia może nastąpić również już po stwierdzeniu nabycia spadku. W wypadku gdy prawomocne zatwierdzenie uchylenia nastąpiło po zakończeniu postępowania o stwierdzenie nabycia spadku lub po zarejestrowaniu aktu postanowienia dziedziczenia i uległ zmianie krąg osób wymienionych jako spadkobiercy w prawomocnym poświadczeniu albo akcie poświadczenia dziedziczenia sąd spadku przeprowadza rozprawę. Uczestnikami tego postępowania są osoby, które brały udział w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku lub przy udziale których notariusz spisał protokół dziedziczenia. Po przeprowadzeniu rozprawy i ustaleniu, że zatwierdzenie, o którym mowa w art. 1019 § 3 k.c., wywołało zmianę ustalonego kręgu spadkobierców sąd z urzędu zmienia postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku albo uchyla zarejestrowany akt poświadczenia dziedziczenia i orzeka w tym przedmiocie³⁵.

Przepis normujący przedmiotowe postępowanie nie wskazuje wprost, jaki podmiot może zgłosić wniosek, a więc uchylić się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku. Z regulacji tej można jedynie wnosić, że podmiotem tym będzie osoba, która złożyła już oświadczenie spadkowe albo osoba, którą przepisy traktują jaką tę, która oświadczenie to złożyła. Takich wątpliwości nie stwarzają unormowania materialnoprawne zawarte w art. 1019 k.c., wskazujące spadkobiercę jako podmiot, który może uchylić się od skutków prawnych oświadczenia spadkowego złożonego pod wpływem błędu lub groźby. Przez pojęcie spadkobiercy należy przy tym rozumieć zarówno spadkobiercę ustawowego, jak i spadkobiercę testamentowego³⁶.

Co do kwestii uczestników postępowania uregulowanego w art. 690 k.p.c. w doktrynie zaprezentowano cztery koncepcje kręgu osób zainteresowanych wynikiem tego postępowania, różniące się zakresem podmiotowym.

Pierwszy model zakłada, że z uwagi na osobisty charakter czynności przyjęcia lub odrzucenia spadku, postępowanie w przedmiocie uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia spadkowego powinno być ograniczone jedynie do wnioskodawcy

³⁴ Tak Sąd Najwyższy (dalej SN) w uchwale z dnia 06 czerwca 2007 r., III CZP 53/07, LEX nr 259707, szerzej na ten temat P. Prus [w:] Kodeks..., pod red. M. Manowskiej, str. 362-363

³⁵ Tak T. Żyźnowski [w:] Kodeks..., pod red. H. Doleckiego, T. Wiśniewskiego, str. 505

domagającego się zatwierdzenia tego oświadczenia o uchyleniu się³⁷. Drugi model opiera się na założeniu, że krąg uczestników przedmiotowego postępowania powinien być ograniczony do osób bezpośrednio zainteresowanych, a więc do spadkobierców zarówno testamentowych, jak i ustawowych³⁸. Trzecia propozycja ujmuje w kręgu osób zainteresowanych, oprócz spadkobierców, również wszystkich uczestników postępowania o stwierdzenie nabycia spadku i postępowania o dział spadku, jeżeli do wszczęcia przedmiotowego postępowania doszło po zakończeniu tych przytoczonych wcześniej postępowań³⁹. Czwarta wreszcie koncepcja obejmuje najszerszy krąg podmiotów mieszczący w sobie spadkobierców, a w razie uchylenia się od skutków przyjęcia spadku wprost złożenia oświadczenia o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza, także wierzycieli spadku⁴⁰.

Zdaniem autora, należy opowiedzieć się za ostatnim z przedstawionych modeli. Z praktyki wynika bowiem, że to najczęściej wierzyciele spadku uruchamiają działanie spadkobierców prowadzące do uchylenia się od skutków prawnych, najczęściej odrzucenia spadku. Najbardziej zapobiegliwy i dbający o swoje interesy wierzyciel spadku będzie zwykle tym podmiotem, którego postępowanie będzie wpływać na sferę motywacyjną spadkobierców i decydować o biegu terminów materialnoprawnych istotnych dla uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia spadkowego⁴¹.

6. Sąd właściwy do rozpoznania sprawy, wymogi formalne i opłata sądowa od wniosku.

Zarówno wyżej wskazane przepisy materialno prawne, jak i procesowe nie wskazują, przed jakim sądem przeprowadzane są czynności objęte analizowanym postępowaniem. W literaturze zgodnie przyjęto, że sądem tym jest sąd spadku⁴². Stosownie bowiem do treści art. 628 k.p.c. do czynności w postępowaniu spadkowym, które należą do zakresu działania sądów, wyłącznie właściwy jest sąd ostatniego miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy, a jeżeli jego miejsca zwykłego pobytu w Polsce nie da się ustalić, sąd miejsca, w którym znajduje się majątek spadkowy lub jego część (sąd spadku). W braku powyższych podstaw

³⁶ Tak A. Stempniak : Postępowanie o zatwierdzenie uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku – cz. II, Monitor Prawniczy 2013, nr 12, str. 630, cyt. dalej jako A. Stempniak : Postępowanie... cz. II

³⁷ Tak m. in. P. Reichel : Uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku złożonego pod wpływem błędu, Rejent 2012, nr 5, str. 82, cyt. dalej jako P. Reichel : Uchylenie...

³⁸ Tak m. in. T. Żyźnowski [w:] Kodeks..., pod red. H. Doleckiego, T. Wiśniewskiego, str. 504-505

³⁹ Tak m. in. P. Prus [w:] Kodeks..., pod red. M. Manowskiej, str. 363

⁴⁰ Tak J. Gwiazdomorski : Prawo spadkowe, Warszawa 1959, str. 103

⁴¹ Szerzej na ten temat A. Stempniak : Postępowanie... cz. II, str. 631

⁴² Tak m. in. P. Reichel : Uchylenie..., str. 76

sądem spadku jest sąd rejonowy dla m. st. Warszawy. Należy przychylić się do powyższego twierdzenia, które w szczególności uzasadniają względy praktyki. Skoro bowiem, w rezultacie postanowienia, wydanego wskutek przeprowadzenia przedmiotowego postępowania, zaistnieć może potrzeba zmiany postanowienia w przedmiocie stwierdzenia nabycia spadku, zasadnym będzie jego prowadzenie w tym samym sądzie.

Regulacje normujące przedmiotowe postępowanie nie określają wymogów, jakie powinien spełniać wniosek o zatwierdzenie uchylenia się od skutków prawnych złożonego oświadczenia spadkowego. Należy zatem, jak się wydaje, odwołać się do treści art. 511 § 1 k.p.c., zgodnie z którym wniosek powinien czynić zadość przepisom o pozwie z tą zmianą, że zamiast pozwanego należy wymienić zainteresowanych w sprawie. W przeciwieństwie bowiem do oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, które zwykle składane jest w odrębnym, ograniczonym do wnioskodawcy postępowaniu, sprawa o zatwierdzenie uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia spadkowego wymagać będzie udziału osób zainteresowanych wynikiem tego postępowania (patrz wyżej). Wniosek o zatwierdzenie uchylenia się od skutków prawnych złożonego oświadczenia spadkowego powinien zatem czynić zadość warunkom każdego pisma procesowego, określonym w art. 126 k.p.c., a ponadto, stosownie do treści art. 187 § 1 k.p.c. zawierać dokładnie określone żądanie oraz przytoczenie okoliczności faktycznych uzasadniających żądanie. Zgłoszone żądanie powinno więc odwoływać się do wszystkich części składowych wymaganych dla uprzednio złożonego oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, a więc powinno obejmować oznaczenie osoby składającej to oświadczenie, oznaczenie spadkodawcy, tytuł powołania do spadku oraz treść złożonego oświadczenia⁴³.

Wniosek o zatwierdzenie uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, stosownie do treści art. 23 pkt 1 ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych⁴⁴ podlega opłacie stałej w kwocie 100 złotych. W przedmiotowym postępowaniu ustawa wymaga jednak, aby spadkobierca złożył jednocześnie oświadczenie, czy i jak spadek przyjmuje, czy też odrzuca, co z kolei rodzi konieczność uiszczenia opłaty stałej od odebrania oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku w kwocie 100 złotych na podstawie art. 49 ust. 1 pkt 4 u.k.s.c. Ta ostatnia opłata powinna być uiszczona niezależnie od opłaty określonej w art. 23 pkt 1 u.k.s.c. albowiem brak jest podstawy prawnej do przyjęcia jakiegokolwiek formy absorpcji przedmiotowej opłaty.

⁴³ Tak A. Stempniak : Postępowanie... cz. II, str. 632-633

⁴⁴ Ustawa z dnia 28 lipca 2005 roku o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (t. j. Dz. U. 2019, poz. 785, z późn. zm.), zwana dalej u.k.s.c.

Pewnych analogii tego rozwiązania należy upatrywać w pobieraniu opłaty od stwierdzenia nabycia spadku dokonywanego w ramach działu spadku. Opłatę od wniosku o stwierdzenie nabycia spadku należy w tej sytuacji uiścić niezależnie od opłaty pobieranej od wniosku o dział spadku⁴⁵.

7. Konieczność złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku w przedmiotowym postępowaniu oraz charakter prawny postanowienia wydawanego przez sąd wskutek jego przeprowadzenia.

Zgodnie z treścią art. 1019 § 1 pkt 2 k.c. spadkobierca uchylający się od skutków złożonego oświadczenia ma obowiązek złożyć jednocześnie oświadczenie o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku. Z tym materialnoprawnym uregulowaniem związane są ściśle uregulowania procesowe. W myśl bowiem art. 690 § 2 k.p.c. jeżeli wskutek prawomocnego zatwierdzenia przez sąd uchylenia się od skutków złożonego oświadczenia zmienia się krąg osób, co do których nabycie spadku zostało już stwierdzone, sąd po przeprowadzeniu rozprawy zmienia z urzędu postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku i orzeka w tym przedmiocie⁴⁶.

Kluczowym zagadnieniem jest przy tym ustalenie jak należy rozumieć wymóg „jednoczesności” oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku z uchyleniem się od skutków złożonego oświadczenia.

W judykaturze wskazano że uchylenie się od oświadczenia o odrzuceniu spadku powinno być złożone łącznie z oświadczeniem o przyjęciu albo odrzuceniu spadku⁴⁷. Jednoczesne oświadczenie o przyjęciu albo odrzuceniu spadku. Wyjaśniono ponadto, że oświadczenie o przyjęciu albo odrzuceniu spadku powinno być złożone do czasu zakończenia postępowania o uchylenie się od skutków przyjęcia albo odrzucenia spadku⁴⁸.

W doktrynie z kolei, wyrażono ze wszech miar słuszny pogląd, że jednoczesność złożenia nowego oświadczenia spadkowego wraz z uchyleniem się od skutków prawnych poprzedniego oświadczenia musi pozostawać po prostu w pewnej rozsądnej koincydencji czasowej. Jeżeli wnioskodawca w złożonym przez siebie wniosku składa sądowi oświadczenie o uchyleniu się od skutków prawnych przyjęcia lub odrzucenia spadku, to przy zdecydowaniu się przez niego na złożenie nowego oświadczenia spadkowego w formie ustnej

⁴⁵ Tak A. Stempniak : Postępowanie... cz. II, str. 633

⁴⁶ Tak E. Skowrońska – Bocian, J. Wierciński [w:] Kodeks cywilny. Komentarz. Tom VI. Spadki, pod red. J. Gudowskiego, Warszawa 2017, str. 321

⁴⁷ Tak SN w postanowieniu z dnia 11 marca 2009 roku, I CSK 319/08, niepubl.

⁴⁸ Tak SN w uchwale z dnia 22 listopada 2013 roku, III CZP 77/13, OSNC 2014, nr 9, poz. 86

zmuszony będzie oczekiwać na termin rozprawy wyznaczony przez sąd. Co do zasady więc, o jednoczesnym złożeniu nowego oświadczenia można mówić na pierwszym terminie wyznaczonej rozprawy, o ile nie zajdą nieprzewidziane przeszkody w postaci niemożności stawienia się wnioskodawcy w sądzie z powodu usprawiedliwionych przyczyn (np. choroby). Oznacza to więc, że ustawowa „jednoczesność” nie zawsze będzie oznaczać ten sam czas dokonywanych czynności⁴⁹.

W odróżnieniu od ogólnych przepisów o wadach oświadczenia woli, uchylenie się od skutków oświadczenia o przyjęciu albo odrzuceniu spadku zostało objęte kontrolą sądową, która przejawia się na dwóch płaszczyznach. Po pierwsze, spadkobierca składa przed sądem oświadczenie o uchyleniu się od skutków wspomnianego oświadczenia woli. Po drugie zaś, oświadczenie to powinno być zatwierdzone przez sąd. Zgodnie z treścią art. 690 § 1 k.p.c. sąd przeprowadza wtedy rozprawę, mającą na celu weryfikację, czy spełnione zostały przesłanki, od których zależy uchylenie się od skutków oświadczenia o przyjęciu albo odrzuceniu spadku⁵⁰.

W literaturze wyniknęła przy tym różnica zdań, co do charakteru prawnego wydawanego przez sąd postanowienia o zatwierdzeniu uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia spadkowego. Według części autorów, orzeczenie to ma charakter konstytutywny⁵¹, a według innych charakter deklaratywny⁵². Wyróżnienie tych dwóch rodzajów postanowień dokonywane jest ze względu na skutki prawne wywierane przez te orzeczenia. Z powodu tych skutków wyodrębnia się więc postanowienia konstytutywne (prawotwórcze) i deklaratywne (stwierdzające). Postanowienie konstytutywne to orzeczenie, które zmienia istniejący stan prawny, a więc tworzy, zmienia albo znosi stosunek prawny lub prawo. Natomiast postanowienie deklaratywne to orzeczenie, które stwierdza istnienie oznaczonego stanu prawnego. Zasadniejsza wydaje się przy tym pierwsza koncepcja, zwłaszcza biorąc pod uwagę złożony charakter stanu faktycznego w przedmiotowym postępowaniu, którego elementami są, zarówno uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia, jak i jego zatwierdzenie przez sąd. Dopiero zatwierdzenie to, kładzie przy tym kres niepewności, czy w konkretnym wypadku zostały spełnione przesłanki uchylenia się od skutków prawnych, czy też nie⁵³.

⁴⁹ Tak A. Stempniak : Postępowanie... cz. II, str. 634

⁵⁰ Tak K. Żok [w:] Kodeks..., pod red. M. Gutowskiego, str. 1750

⁵¹ Tak m. in. P. Prus [w:] Kodeks..., pod red. M. Manowskiej, str. 362-363

⁵² Tak m. in. T. Demendecki [w:] Kodeks..., pod red. A. Jakubeckiego, str. 1152-1153

⁵³ Szerzej na ten temat A. Stempniak : Postępowanie... cz. II, str. 636